

Marta M. Kacprzyk, *Sprawa smoleńska. Z literatury okolicznościowej pierwszej połowy XVII wieku*, Warszawa 2006, ss. 200.

W 2006 r. światło dzienne ujrzał drugi tom serii *Polonika w zbiorach archiwum narodowego Szwecji*, pt. *Sprawa Smoleńska*. Jest zbiór literatury okolicznościowej poświęconej Smoleńskowi z 1 połowy XVII w., wydany przez Martę M. Kacprzak. Jak każdą inicjatywę poszerzającą bazę źródłową, należy ją przyjąć z zadowoleniem. Dużą zaletą tej książki, jest publikacja utworów znajdujących

się w Archiwum Narodowym Szwecji (Riksarkivet) w Sztokholmie, które to zasoby były do tej pory słabo wykorzystane przez badaczy¹.

Wydanie źródłowe poprzedzone jest wprowadzeniem, w którym pokrótce wyjaśniono znaczenie dla współczesnych Smoleńska, wymieniono i scharakteryzowano publikowane listy, utwory oraz przedstawiono postać autora większości umieszczonych wierszy – Jana Kunowskiego. Po zasadniczej części prezentującej źródła, mamy bardzo obszerne objaśnienia liczące 74 strony. Dzięki takiemu układowi nawet niezorientowany w epoce czytelnik może w pełni wykorzystać bogactwo przedstawionej faktografii, jak i docenić walory literackie utworów.

Książka zawiera 3 listy, 6 utworów rymowanych, 1 mowę (adhortację) królewską oraz dotychczas nieznany fragment *Diariusza drogi Króla JMci Zygmunta III*². Dobrze oddaje to bogactwo form w utworach, które w książce ułożone są chronologicznie. Wyjątkiem jest poemat rozpoczynający wybór źródeł pt. *Smoleńska Zacność* autorstwa Jana Kunowskiego. Dzieło to pochodzi dopiero z 1628 r., jednakże wydawca uznał je za posiadające najwyższe walory literackie, przy tym doskonale wprowadzające w tematykę zbioru (s. 9). W dalszej kolejności mamy listy z lat 1609–1612 oraz pięć poematów wspomnianego już Kunowskiego, dotyczących okresu od 1617 do 1633 r.³

Już na samym początku należy podkreślić, że publikacja jest pozycją ważną dla filologów i historyków. Z jednej strony wybrano dzieła o znacznych walorach literackich, z drugiej są one doskonałymi źródłami historycznymi⁴. Moim zdaniem utworem o największych walorach poznawczych jest *Odsiecz Smoleńska* autorstwa Jana Kunowskiego z 1617 r. (s. 45–62). Bardzo szczegółowo prezentuje ona działania militarne tak Moskwy, jak i Litwy z 1616 r. Na tle innych dokumentów ukazujących działania wojenne wokół Smoleńska z tych lat jest to obecnie najważniejsze źródło⁵. Niestety wydawca pominął integralną część utworu, jakim był plan okolic Smoleńska z zaznaczonymi obozami i forty-

¹ Z tym większą satysfakcją należy przyjąć inicjatywę podjętą przez Alinę Nowicką-Jeżową, dotyczącą publikacji ważnych dzieł znajdujących się w tym archiwum, pod wspólnym tytułem *Polonika w Riksarkivet Skoklostersamlingen*. Praca M. M. Kaprzyk jest drugim tomem serii. E. Teodorowicz-Hellman, *Z historii i współczesności zbiorów Skoklostersamlingen*, *Polonika* w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet), Warszawa 2006, s. 14.

² *Diariusz drogi Króla JMci Zygmunta III*, oprac. J. Byliński, Wrocław 1999.

³ Należy jednak przypomnieć, iż już w 1926 r. wskazano to źródło jako dostępne w Sztokholmie. E. Chwalewik, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości*, Warszawa – Kraków 1926, s. 211.

⁴ Zwrócił na to uwagę: M. Nagielski, *Kampania smoleńska Władysława IV (1632–1634) w świecie znanych i nieznanach źródeł archiwalnych*, „Barok” 13 (2006), 2, s. 66.

⁵ Por. K. Tyszkowski, *Wojna o Smoleńsk 1613–1615*, Lwów 1932, passim; A. Majewski, *Wyprawa królewicza Władysława na Moskwę w latach 1617–1618*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 41 (2004), s. 5–25.

fikacjami wojskowymi⁶. O roli tej mapy i samego poematu świadczy dedykacja *Odsieczy Smoleńska* w której autor tłumaczy, że decyduje się opisać działania Aleksandra Gosiewskiego, aby *czułość mądre[go] Wodza i przykłady dobre[go] wojownika okazane są sum[m]latim [pokrótce] (...)* (acz nie *Minerwy poetykę, ale Marsową zabawę magis institutus [bardziej ustanowiony]*). Tym samym głównym zadaniem autora było nie tyle stworzenie pięknego, harmonijnego trzynastozgłoskowca, co dokładne przedstawienie zaistniałych wówczas wydarzeń.

Pewne wątpliwości może budzić również dobór materiału zaprezentowanego w książce. Kryterium polegało na edycji utworów znajdujących się w zasobach *Skoklostersamlingen* w *Riksarkivet* o tematyce związanej ze Smoleńskiem. Zastanawia przede wszystkim dobór źródeł z okresu dymitriad. W *Skoklostersamlingen* odnajdujemy bowiem bardzo bogatą kolekcję listów i dokumentów z tego okresu⁷. Nie negując zasadności wyboru, warto byłoby czytelnikowi uzasadnić kryteria, które legły u podstawy takiej decyzji⁸. W obecnej formie mają one charakter nieco przypadkowy.

Dużym osiągnięciem wydawcy jest odkrycie poety epoki baroku – Jana Kunowskiego. W Sztokholmie w *Riksarkivet* znajduje się niewielki rękopis umieszczonym pod sygnaturą E 8603, gdzie odnajdujemy m.in. rymowane utwory tego autora. Marcie Kacprzyk udało się zidentyfikować postać i pokrótce opisać jej dzieje. Stąd dowiadujemy się, że ród Kunowskich wywodził się z powiatu kościańskiego lub gnieźnieńskiego⁹, a sam poeta niewątpliwie uczestniczył jako sekretarz królewski wyznaczony w 1638 r. do rozgraniczenia województwa smoleńskiego¹⁰. Pewnym niedociągnięciem jest brak rozwiązania problemu, czy rękopis znajdujący się w Sztokholmie stanowi autograf, czy też jest późniejszą kopią.

⁶ Mapę tę umieszczono: J. Kunowski, *Ekspedycja inflancka 1621 roku*, oprac. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2007, il. 10.

⁷ Zob. A. Nowicka-Jeżowa, M. Wichowa, M. Straszewicz, *Przegląd zawartości kodeksów kolekcji Skokloster*, w: E. Teodorowicz-Hellman, A. Nowicka-Jeżowa, M. Staszewicz, M. Wichowa, *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen*, Warszawa 2006, s. 43–115.

⁸ Szerszą argumentację swego wyboru autorka podaje w artykule z 2007 r. M. M. Kacprzyk, *Sprawa Smoleńska z literatury okolicznościowej polskiego baroku w zbiorach Archiwum Narodowego w Szwecji*, w: *Polonika w Archiwum Narodowym Szwecji Kolekcja Skokloster i inne zbiory*, red. A. Nowicka-Jeżowa, E. Teodorowicz-Hellman, Sztokholm 2007, s. 38; tłumaczy: *mając świadomość, iż temat Smoleńska ważniejszy jest dla badań nad historią kultury polskiej niż postać Aleksandra Gosiewskiego czy pisarstwo Jana Kunowskiego wydano z jego zbiorku tylko te utwory które dotyczą Smoleńska*. Jednak i w tym przypadku nie zdobywamy informacji o kryteriach doboru pozostałych listów w zbiorze.

⁹ Wcześniej ród Kunowskich zidentyfikowała z Koroną M. Liedke, *Szlachta ruska Wielkiego Księstwa Litewskiego a reformacja. Część II: przyczyny przyjmowania nowych wyznań, aktywność reformacyjna oraz motywy porzucania konfesji protestanckich*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 19, przypis 140.

¹⁰ M. M. Kacprzyk, *Wprowadzenie*, [do:] *Polonika w Riksarkivet Skoklostersamlingen*, red. A. Nowicka-Jeżowa, t. II: *Sprawa smoleńska. Z literatury okolicznościowej pierwszej połowy XVII wieku*,

W tym miejscu warto uzupełnić nieco informację o autorze, które pozwolą lepiej zrozumieć najważniejszy według wydawcy utwór, jaki jest *Smoleńska Zacność*. W książce znajdujemy informację, że dzieło to *najszerzej ujmuje historię i charakterystykę miasta od jego początków aż do końca lat dwudziestych XVII w.* oraz podkreśla zażyłe relacje (nie nazywając ich jednak klientalnymi) Kunowskiego z Gosiewskim (s. 9, 13). Wiąż Jana Kunowskiego z Aleksandrem Gosiewskim zostaje nawiązana w latach 1616–1617, kiedy to zaciąga się on pod chorągiew husarską Gosiewskiego. Długotrwała relacja kończy się wraz ze śmiercią patrona poety w 1639 r. Wówczas Kunowski zbiera swoje utwory i spisuje je do jednej książeczki, będącej podsumowaniem bohaterskich czynów wojewody smoleńskiego. Tym samym utwory te ukazują bliskie relacje klientalne poety z Gosiewskim.

Smoleńska Zacność ma jednak innego bohatera. Rzeczywiście Kunowski wiele zawdzięczał protekcji Aleksandra Gosiewskiego, ale już w 1622 r. zostaje starostą i wójtem czernihowskim z polecenia królewicza Władysława – administratora tych ziem¹¹. Dzięki temu nadaniu poeta zbliżył się do dworu królewskiego, a przede wszystkim do samego królewicza. W konsekwencji otrzymuje 22 lutego 1626 r. dobra Wołynice nad rzeką Wołynką w księstwie czernihowskim¹². To właśnie te niespodziewane dobrodziejstwa od strony królewicza skłaniają autora do napisania w 1628 r. dzieła poświęconego właśnie Władysławowi. Dopiero w 1640 r. utwór został przerobiony przez Kunowskiego i umieszczony jako jeden z wielu poematów poświęconych życiu Aleksandra Gosiewskiego. Dlatego nie należy go odczytywać, tak jak pozostałych utworów Kunowskiego, jako opisujących czyny patrona lub żegnające zmarłego wojewodę.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że Marcie Kacprzak należą się słowa uznania za trud włożony w opracowanie i wydanie dzieł znajdujących się w Skoklostersamlingen. Należy również podkreślić doskonały aparat krytyczny (s. 93–172) oraz pomocny czytelnikowi słownik wyrazów archaicznych i terminów wojskowych (s. 175–198). Tym samym książka z powodzeniem może być polecona nie tylko specjalistom, ale i szerszej grupie osób zainteresowanych epoką nowożytną.

Karol Łopatecki
Białystok

wyd. M. M. Kacprzak, Warszawa 2006, s. 14–15. Mirosław Nagielski przypuszcza, że mógł być on autorem nie tylko wierszowanych utworów, lecz również diariusza wyprawy smoleńskiej. M. Nagielski, *Wstęp*, [do:] *Diariusz kampanii smoleńskiej Władysława IV 1633–1634*, oprac. M. Nagielski, Warszawa 2006, s. 68.

¹¹ *Akta Grodzie i Ziemskie*, t. X, Lwów 1884, s. 218 (poz. 3503), 219 (poz. 3517–3518).

¹² AGAD, Metryka Koronna, Księga Wpisów 173, k. 263–263v.